

BENEFICÈNCIA, PLURALISME ASSISTENCIAL I HOSPITALS
AL MÓN RURAL TARRAGONÍ (FINS EL SEGLE XIX)

Coral Cuadrada

*Universitat Rovira i Virgili. Medical Anthropology Research Center (MARC).
Departament d'Història i Història de l'Art*

Resum: L'estudi històrico-etnogràfic de la beneficència, hospitals rurals i pluralisme assistencial són els tres eixos d'aquesta comunicació. És una proposta de recerca i de consideració de fonts d'arxiu poc usuals en la història hospitalària a Catalunya. Opto decididament per la llarga durada com a eina explicativa, per senyalar els canvis i/o permanències, conscient de que les anàlisis centrades en un sol període històric són incapaces de copsar-los, restant sovint en el registre de presències.

Paraules clau: beneficència, hospitals rurals, pluralisme assistencial.

Charity, medical pluralism and rural hospitals in Tarragona (until nineteenth century)

Abstract: The study historical and ethnographical around charity, rural hospitals and medical pluralism are the three main pillars of this communication. Is a research and a deliberation of archival sources which are unusual to the Catalanian historical knowledge of hospitals. I am firmly heading towards the long term as an illustrative tool (to denote the changes and/or stabilities) conscious about the fact that these investigations which point into one specific historic term are unable to grasp them.

Keywords: Charity, Rural hospitals, Medical pluralism.

D'antuvi

Els aspectes a considerar estan ja indicats al títol, l'opció de la llarga durada és conscient i una constant en les meves recerques. Em limito a brindar idees, noves vies d'investigació a través de fonts diferents, suggerències...

Hospitals

Des de la reforma benedictina, portada a terme en el regnat de Lluís el Pietós, i la seva generalització per a tots els monestirs en època carolíngia, s'aplica la Regla de Sant Benet (534-550), en la qual queda palesa l'obligació de tenir cura dels malalts (c. XXXVI) «de tal manera que siguin servits com si fossin realment el Crist». Per tant, l'abat ha d'esmerçar la màxima cura per a que no pateixin de cap malestar: gaudiran d'habitació a part, d'un servidor, d'ús dels banys i de menjar especial. La beneficència pública es va articulant al llarg de la història mitjançant institucions diverses, que ens pervenen documentades des del s. XII. Per exemple, la primera notícia que tenim d'un qüestionari de visites pastorals a la Corona d'Aragó és el de Tortosa (1314), en ell hi ha un capítol dedicat a supervisar l'hospitalitat dels clergues: «Item, si servat hospitalitatem» (GARCÍA, 1993: 101-102), la qual cosa ens indica que es vigila si i com els clergues acullen als pobres a les seves parròquies. El de Jaume MARQUILLES (1413-14), inclou un capítol que diu: «Item, si aliquis fuerit administrator hospitalis vel alterius rey ecclesiastice, ut comptum reddat de administratis» (MONJAS, 2005: 258-265). En el transcurs de cent anys, doncs, es passa de l'obligació d'acollida als indigents a la constatació d'existència d'hospitals —institucions caritatives.

Coneguts són hospitals rurals medievals a Catalunya: el del Castell del Papiol, el dels pobres de Crist de Sant Vicenç dels Horts, el d'Olesa o de Cervelló, els anomenats de camí —Hospitalet de Llobregat, Hospitalet de l'Infant—, el de Sant Boi. Aquests hospitals exercien una acció més benèfica que sanitària, tot acomplint una tasca que avui en diríem social. La funcionalitat dels hospitals consistia únicament, en alguns llocs, en servir d'alberg per a malalts i peregrins¹ que estaven de camí —«que passen per

¹ El Camí Reial de València a Saragossa generà una ruta de peregrinació sovintejada i, per tant, provocà la creació d'hospitals i centres d'acollida, com succeí al llarg de tot el Camí de Santiago, des de l'edat mitjana (FAUS GABANDÉ, 2011).

allà»— i, també, per als malalts pobres i sense família de la localitat. A través de les visites realitzades als Hospitals de Sant Vicenç i El Papiol veiem que eren molt precaris: els registres ens han deixat uns inventaris dels béns exigus, compostats per tres llits i alguna flassada el de Sant Vicenç; i tres llits, vuit flassades, dues olles i una caldera el d' El Papiol. A més, sovint tenen aquest aixovar esquifit en mal estat, i cal reparar-lo. Normalment, hi havia uns acaptadors que recollien les almoines en diners o aliments i, també, llegats de difunts que deixaven robes i llits (MONJAS, 2005: 409).

He buidat varis llibres de visites pastorals de la diòcesi tarragonina, des del s. xv al xix.² Al corresponent a mitjan Quatre-cents i el posterior no s'esmenten hospitals³. En el del xvii documento mencions a altars, causes pies, confraries, bacins, administració de caritat a pobres vergonyants, però continuo sense trobar cap notícia referent a una institució hospitalària. Ja al xviii, a la *Visita general hecha por el ilustrísimo y reverendísimo señor doctor don Juan Lario y Lancis, arzobispo de Tarragona*, es fa referència a hospitals de pobres a Tamarit, Torredembarra, l'Argilaga, Vallmoll, l'Aleixar, Borges del Camp, Torroja, Morera, Poboleda, Prades, Bellvei, Albí, Vimbodí, Tivissa, Montblanc, Vilallonga, El Morell, Vilaseca i Riudoms. Alguns d'ells es troben en pèssimes condicions: «Por quanto el Hospital que había en esta villa [Tamarit] se halla enteramente arruinado...». A d'altres indrets es demanen millores:

y de las 500 ll. que debían a dicho Santo Hospital [Montblanc], puedan invertir y aplicar la cantidad que fuere menester en la Construcción y fábrica de una pieza para la separación de Hombres y Mujeres en dicho Santo Hospital, u otra que les pareciere más conveniente para la decencia y comodidad de los pobres Enfermos y Pasajeros, procurando ante todas cosas el necesario surtimiento de ropas, camas y otros utensilios.

A Vilallonga es cita l'existència de cirurgians: «Asimismo hallamos que desde primero de enero de del 1774 por muerte de Antonio Blanch cirujano, habita dicha Casa Francisco Salas, también cirujano...»; a Riu-

² Les signatures arxivístiques es troben a l'apartat Fonts. És evident que les dades exhumades no representen una total exhaustivitat, per a assolir una imatge més fidedigna caldria recollir les dels arxius municipals, així com d'altres tipologies. Els registres de defuncions ens aporten dades d'epidèmies (ROIG SORONELLAS, 2015: 29-58); i cal tenir també en compte les notícies procedents de les monografies històriques locals.

³ N'hi havia, però. Mostra en tenim a Alcover, amb un documentat el 1591 (SÁNCHEZ I RIPOLLÈS, 1987: 14-23).

doms la capella: «y lo pagado y expendido á beneficio del Santo Hospital en socorro de los Pobres y obras hechas en la Capilla del mismo Hospital».

El *Llibre de decrets de visites pastorals* del Vuit-cents em nombra els hospitals de l'Albí, Borges, El Catllar, Constantí, Espluga Calva, Guimerà, Pont d'Armentera, Porrera, Reus, Riudoms, Vilallonga, Vilaseca i Vilosell. Com veiem, el nombre de centres era elevat, a molts pobles era una casa o casalot, no sempre ben cuidat, en realitat no es tractava d'un edifici sanitari, sinó més aviat de dipòsits de malalts. Tanmateix s'hi efectuaren modificacions, sobretot durant els llargs anys de guerres —com les carlines: aleshores s'omplien de ferits, que se solien infectar gairebé tots. Hi havia també ermites dedicades als Sants Cosme i Damià⁴ [L'Albí]. S'ordenà als rectors que, a fi de posar remei a l'estat d'abandó d'alguns hospitals, exhorti als parroquians a contribuir en obres pies «empleando su zelo y caridad pastoral [...] se lleven sus cuentas con la formalidad y justificación debida para socorro de los Pobres enfermos». A Reus:

Hay un Hospital para los pobres enfermos de esta Villa que se mantienen con el mayor aseo y limpieza, hay gran cuidado de la sazón de la comida, puntualidad de medicamentos y asistencia de Médicos, Cirujanos y demás Ministros según las facultades de dotación y rentas, cuida de la dirección una Administración compuesta de seis Administradores, nombrados de varias clases de esta Villa, que propone el Ayuntamiento⁵ quando sucede alguna vacante y aprueba el Real Acuerdo. Es el Presidente el Señor Alcalde Mayor. Los enfermos están servidos por las hijas de la Caridad de la Congregación de la Misión de San Vicente de Paul.

A los enfermos se les administra el Viatico de la Parroquial, menos que sea en casos repentinos, de noche, ó en tiempos de lluvias, que entonces se les administra de la Iglesia del mismo Santo Hospital, donde tienen reserva para la Santa Comunión las Hermanas, por uno de los Capellanes ó Beneficiados, que hay en el mismo, y estos también administran siempre la Extremaunción. Los Administradores formalizan cuentas de cargo y data, y las presentan en la Santa Visita; pero ninguna intervención tiene en ellas el Cura Párroco.

4 A Tarragona hi havia el Col·legi de Sant Cosme i Damià, de la capella homònima del claustre de la Catedral (RIERA BLANCO, 1999: 63-80).

5 Un model de governança que permeté la subsistència de l'hospital en base al pressupost municipal (BARCELÓ I COMELLES, 2014: 347-351).

Les dones sanadores, clars exemples de la pluralitat assistencial existent durant tota la medievalitat i part de la primera edat moderna, segurament arran de les persecucions i acusacions de pràctica de bruixeria, es van refugiant en la caritat cristiana i l'assistència social, no com a protagonistes de la cura mèdica, sinó —dirà més endavant Concepción Arenal (1820-1893)— com a «indispensables auxiliars». En aquest sentit és interessant no només trobar-les com a Filles o Germanes de la Caritat, sinó també presidint i gestionant hospicis i hospitals (ARENAL, 1861: 48-49):

Las altas clases, dicho sea en honor suyo, han dado un alto ejemplo. Donde quiera que veáis algunas piadosas mujeres reunidas para consolar a sus hermanos dolientes, preguntad quién las preside, y os responderán: La señora Condesa de... la señora Marquesa de... la señora Duquesa de... Está bien, pero no basta. La caridad no puede ser una virtud aristocrática; es la virtud de la humanidad.

Mostra en tenim a Vila-seca. El 1804 els regidors de l'ajuntament es feren càrrec de l'administració de l'hospital, rellevant així al rector. La Constitució de 1812 va establir que passessin a mans dels ajuntaments tots els hospitals, hospicis, cases d'expòsits i altres establiments de beneficència, i que les Diputacions provincials fossin les encarregades de vetllar pel bon funcionament d'aquests centres, excloent-ne els antics propietaris de tota tasca de govern. Es conserva un inventari que porta aquest encapçalament:

Ynventari pres per las administradoras dona Ysabel Kies y Pons y dona Maria Teresa Pomarol y Magriña, al maig de 1844 de las robas y demes pertañent al Sant Hospital de Vilaseca, en presencia del señor ecónomo don Ramon Monguio y del regent abaix firmat per qui fou escrit y va tret lo present; comparant-lo de mateix temps ab los ynventaris anteriores per lo governt, los quals quedan refundits aquí (AHAT, 6.196.1.6. Hospital).

Si indaguem sobre les administradores, comprovem que pertanyien a les famílies més riques del municipi, ambdues es troben entre els set majors contribuents l'any 1747 (MORELL I TORREDEMÈ, 1998: 124); els Kies eren, a més, nobles (FÀBREGAS ROIG, 2014: 35-52). Uns deu anys abans, a la visita pastoral es troba un altre inventari, que «tiene las alajas siguientes»:

Sabanas nuevas	24	Medias pares	1
Cortes de sabanas usadas	3	Lienzos de cocina	6
Camisas de hombre	14	Vendas	23
Id de Muger	12	Pañuelos	6
Cubre Camas Blancos	2	Cantos	8
Mantas	8	Cuchillos	2
Id usadas	1	Almirez de cobre	1
Largones	10	Santo Christo de mesa	1
Almoadas	4	Otro de Cama	1
Id Vacias	7	Sillas usadas	6
Cubre Almoadas	20	Sarten	1
Servilletas nuevas	30	Parrillas	1
Id usadas	7	Poal	1
Toallas de lavatorio	6	Cantaro de Aceite	1
Lienzos para la colada	2	Servicios	8
Cubre Camas de color	3	Id de vidrio	1
Cubre oleta	1	Xeringas	1
Justillo de hombre	1	Escalera	1
Id de Muger	2	Delantales de Cocina	2

Id existent en la Casa del Rdo. Rector tres piezas de lienzo para cortar.

Nota: Las prendas que constan en el pasado inventario se inutilizaron á excepción de algunas savanas que fueron cortadas para hacer camisas, siendo todo lo demás nuevo.

A l'iniciar-se el segle XIX es produeix una notable transformació del sistema hospitalari. El primer pas el donà Carles IV el 1804, suprimint privilegis jurisdiccionals; després es dictà el decret de desvinculació de 1820, la venda de «bienes de propios» de 1834 i les lleis de desamortització de Mendizábal de 1846. Paral·lelament es promulga la Llei de beneficència de 1822, perfeccionada per la del 23 de juny de 1849; el Reglament de 14 de maig de 1852 i les modificacions de 27 de gener de 1855. Així, no és estrany que altres fonts per a trobar referències el constitueixin els diccionaris geogràfics, en especial el MADDOZ (1845-1850), setze volums que descriuen tots els pobles d'Espanya, diu l'autor que d'ells es registren:

el clima que gozan, y las enfermedades epidémicas que en ellos se padecen, con manifestación de la causa que las motiva, donde me ha sido posible conocerla. Después de esta descripción he procurado también hacer una ligera reseña de la población misma, hablando de las casas, de las calles, de las plazas, de los establecimientos públicos de beneficencia ó instrucción... (I: XI).

I més endavant:

No son menos curiosas e interesantes las noticias que contendrá mi Diccionario relativas á la estadística de beneficencia. Divididos estos establecimientos en hospitales, de convalecientes, de locos, de maternidad, de refugio, de inclusa, juntas parroquiales de beneficencia, hospicios y colegios de huérfanos, procuraré con el mayor esmero presentar en número que hay en cada provincia, expresando si son nacionales, provinciales ó municipales, el tiempo de su fundación y el nombre del fundador, describiendo además todos cuantos pormenores puedan interesar al hombre curioso que desea saber cuanto pueda tener relación con la suerte que sufren en sus diferentes vicisitudes los desgraciados que apelan á la beneficencia pública. Con los datos que presenta el Diccionario á la par que se recuerda el espíritu católico y filantrópico, virtudes de nuestros mayores, se hará conocer que, si este ramo tan privilegiado de la administración de un estado, aparece más desatendido de lo que pudiera esperarse de una nación eminentemente religiosa y benéfica, no es por falta de medios con que poder cubrir sus cargas, aunque mayores fueran, sino por falta de una buena estadística que haga conocer al Gobierno los grandes recursos á este objeto destinados (I: XX).

O sigui, que ens inclou ja d'inici la classificació d'institucions hospitalàries existents a mitjan segle XIX, sentén a les ciutats importants o capitals de província. Al món rural només apareixen hospitals per a «los pobres de solemnidad... transeúntes, pobres enfermos...», als quals «se les asiste [L'Aleixar] con el mayor esmero supliendo la piedad de los vecinos la falta de medios, de que dan un ejemplo generoso los filántropos profesores en la ciencia de curar...» (I: 524); «el hospital establecido para enfermos pobres de la villa [Montblanc], á los cuales se les socorre con esmerada asistencia» (12: 529). O la *España geográfica, histórica, estadística y pintoresca* (1845), segons la qual hi havia hospitals a Tarragona, Falset, Gandesa, Montblanc, Reus, Tortosa, Valls, Vendrell, Alcanar, Alforja, Alcover, Benissanet, La Fatarella, Mont-roig, La Selva, Tivissa, Torredembarra i Vila-rodona.

Com veiem, des del protagonisme predominant de l'Església a l'èdat mitjana i moderna, es va evolucionant vers un model mixt. A Vila-seca, el 1833:

Hay un Hospital del que es Patrono el Ilmo. y Rdmo. Señor Arzobispo de Tarragona, quien antiguamente nombraba un Administrador y en la actualidad son cuatro los Administradores a saber el Rdo. Cura Párroco, Regidor Decano, Juan Pujals y Juan Magriñá, quienes dan cuentas cabales todos los años.

Confraries

Els parroquians acostumaven a reunir-se en assemblea de caps de casa, i ho feien generalment aprofitant la missa de diumenge. Davant o dins de l'església, debatien qüestions d'interès comú: el bon manteniment de l'edifici parroquial, dels camins; vetllaven per l'assistència a pobres i malalts, tractaven de les relacions amb els seus senyors, de l'organització del treball a la terra i de l'aprofitament de les aigües... aquest era el marc de la defensa dels interessos i les necessitats de la comunitat. Amb el temps es dotaren d'elements que asseguressin una millor assistència als més necessitats, car si bé la parròquia es responsabilitzava d'aquesta tasca, no disposava, en moltes ocasions, dels mitjans suficients per fer front a tots els requeriments. Apareixen aleshores les confraries,⁶ la forma d'associació voluntària més estesa a l'Occident europeu, la única associació reconeguda i respectada pels poders locals, des del segle XIV. En especial al camp fou l'agrupament local essencial, l'embrió del nucli comunal (ANGELOZZI, 1977: 30). Eren corporacions que revestien la seva finalitat benèfica i de previsió social amb un vernís religiós, propi de l'època. Disposaven de recursos provinents de caritats, quotes periòdiques, llegats testamentaris, etc. Amb aquestes entrades podien acomplir els seus interessos: manteniment d'un capellà o altar dedicat al sant patró/na, ajut a les vídues i orfes dels confreres, assistència a malalts, als vells sense feina, a les donzelles a maridar.

L'objectiu de les confraries era, doncs, el de fomentar el vincle entre els seus membres; la devoció religiosa tenia per objecte aconseguir la protecció del sant patró/na; en aquest sentit, creien que la pregària comunitària afegia valor a la solament individual, assolint un benefici conjunt. En situacions de penúria, angoixa i indigència, trobem l'aparició de moviments de filantropia, solidaritat i caritat (CUADRADA, 2015: 297-298). La constitució i formació de confraries podia obeir a causes diverses: la por a la ma-

⁶ A Valls es coneix la dels paraires de llana (PAPELL I TARDIU, 1981: 133-142) i moltes d'altres (FABRA I SALVAT, 1985: 3-18).

laltia, a la mort, a l'oblit —aspectes incrementats per les violentes mortalitats provocades per les epidèmies, l'afebliment dels lligams de solidaritat familiar o les greus dificultats econòmiques de moltes famílies—. L'administració de la confraria corria a càrrec de confreres propis anomenats per a tal fi, els quals disposaven d'una caixa comuna on guardaven els diners. En una festa senyalada es retien comptes i s'escollien nous administradors. Sempre que es procedia a un ajust monetari havia de ser-hi present el batlle. Es celebraven dinars de germanor el dia de la festa patronal, tots i totes hi eren presents, i vetllaven que els ciris i la llàntia que cremaven a l'església no s'apaguessin mai.

Els administradors tenien cura de proveir, segons llur coneixença i albir, els malalts que no disposessin dels recursos suficients per a mantenir-se. També, amb els diners de la caixa, es cobrien les despeses de desplaçament i ajut quan algun dels confreres emmalaltia lluny del poble; tenia dret a rebre assistència i companyia, cada vespre, de dos dels seus companys, que s'anaven tornant fins que fos totalment guarit.⁷ La caixa havia de subvenir, a més, les despeses d'enterrament d'aquells que no podien costejar-lo, la missa de l'enterro i la d'un aniversari. Tots els confreres eren obligats a ser presents el dia de la sepultura, per tal de fer costat a la família, i resar per l'ànima del difunt. A Tarragona, el 1353, els hortolans resaven parenostres si no sabien llegir els salms penitencials (CABESTANY, 1973-74: 67-83). Tot començà a canviar a partir del Concili de Trento (1545-1563), exemple el tenim a La Selva, el 1607 (PUIG, 2017). Els jurats es queixaven de que al darrer Sínode celebrat a la capital tarragonina es promulgaven mesures contra-reformistes vejatòries pels costums de les vil·les: «com es no dir missa pera.l poble cada dia, *voler tenir mà en los comptes de les confraries los Rectors*⁸ y fer pagar més allarchs los parroquiatges y extremunciar». Les protestes desembocaren en un greu conflicte obert, fins arribar, dos anys més tard, a l'assassinat dels representants de l'arquebisbe i del braç nobiliari —el poder religiós i el més alt civil—. És a dir, la minva d'assistència religiosa, la usurpació de l'administració dels confreres i l'augment de les tarifes es pagà amb la mort.

⁷ Hi ha un estudi interessant de la Canongia catedralícia de Múrcia, extrapolable, sobre les confraries de fidels com a elements mediadors de caritat (FERNÁNDEZ PALAZÓN, 2013).

⁸ La meua èmfasi, la marco per que entenc que això és molt important: significa que els diners dels pagesos passen a ser controlats per l'església. Al dir diners vull dir estalvis, crèdits i ajuda mútua...

A les visites pastorals tarragonines apareixen les confraries a partir del segle XVI. I, ja al XVIII, els monts de pietat. El mont de pietat fou una institució financera sense ànim de lucre, d'origen tardo-medieval, apareguda a Itàlia al segle XV [Perugia, 1462], sota la iniciativa de frares franciscans, amb l'objectiu de concedir préstecs de quantia limitada amb condicions més favorables que les del mercat. Les normes que regularen definitivament els monts de pietat foren emanades pel papa Lleó X el 1515 amb la butlla *Inter Multiplices*, al Concili Laterà V. El Concili de Trento els col·locà en el grup de les Obres Pies. Veiem com funcionava el de Vallmoll el 1776:

Por quanto sin embargo de lo que dejamos mandado en nuestra antecedente Visita, no ha cuidado el Rv. Josef Blasi Pbro. de la administración y Colecta del Monte Pio fundado por el R. Juan Cosidor para subención de los Pobres Labradores de esta Villa de Vallmoll, antes bien ha corrido a cargo de Joseph Cusidor, heredero de la casa de dicho fundador, y como tal administrador de dicho Monte Pio y de Juan Aymerich, Vecinos de dicha Villa, quienes no han comparecido como debían á presentarnos las quèntas de su Administración, ordenamos y mandamos que dentro del preciso termino de un Mes las den y presenten al R. Retor o su Vicario con expresión de las Personas entre las quales se han repartido el trigo del Capital de dicho Monte, creces que deben corresponder y atrasos que haian cobrado. Y en atención a que nos hallamos informados que en la administración de este Monte Pio no se ha procedido con la claridad y justificación debida, deseando evitar en lo sucesivo todo atraso y que se cumplan los deseos del fundador nombramos en Coadministrador de dicho Monte al R. Retor de esta villa y sus sucesores ó a sus Vicarios, dándoles las facultades necesarias para el reintegro de los atrasos y practicase quanto estimen necesario y fuere conveniente para la recta administración de esta Obra Pía, arreglándose a lo prevenido y mandado por nos en los antecedentes Decretos en Visita conforme la voluntad y disposición del R. Fundador.

És a dir, l'Església, paulatinament, es va apropiant de les gerències que en un origen pertanyien al poble. Hi ha monts de pietat, segons la visita pastoral, també a Querol, Montagut, Santa Perpetua, Guimerà...

El 1773 s'incoà l'*Expediente General de Cofradías*, el qual conduí, deu anys després, per part de Carlos III, a la seva abolició les que no gaudissin d'aprovació oficial, obligant a la resta a fer nous estatuts i presentar-los per a ser acceptades. La comunicació s'envià als corregimientos, en el de Catalunya hi havia el de Tarragona i el de Tortosa. A Tarragona i pobles de la seva partida hi havia 192 confraries, celebraven 755 festes, amb despeses de 53.479 rals i 10 maravedís. El corregidor «manifiesta proceder

dichas cofradías con el mayor desinterés y arreglo y ejercitarse en actos de devoción y de caridad cristiana sin que puedan reputarse gravosas ni su permanencia en lo sucesivo». A Tortosa se'n constaven 122, amb 23.811 rals. S'estipula que poden subsistir si es troben subjectes a la jurisdicció reial ordinària; es donen ordres a algunes en particular per a que satisfacin despeses. A la de sant Antoni Abat «que su monte pío de granos esté sujeto a dicha real jurisdicción y no a la eclesiástica», que la de Santa Cinta inverteixi «sus rentas y limosnas en la manutención de los pobres presos».

És d'especial esment prohibir els aspectes detestables en els que han degenerat dites institucions:

Los bailes, danzas, batallas, soldadescas, banquetes, convites, comedias, toros y otras diversiones públicas o privadas con las licencias necesarias y las precauciones convenientes a conservar la decencia y la regularidad de las costumbres son lícitas. No deben ligeramente proibirse antes promoverse con prudencia en aquellos términos que exijan las circunstancias de los pueblos, el genio y carácter de las naciones. Pero con pretexto del culto divino no deben tolerarse. No se hermanan bien Dios y mundo. La mezcla de lo profano con lo sagrado no se alcanza para que medio pueda conducir al bien de las almas y fomentar entre los fieles la verdadera piedad. Qué diremos si los tales regocijos se acompañan de embriagueces, disoluciones, escándalos y toda suerte de abominaciones indignas del nombre cristiano y ajenas de toda razón, que diremos si con pretexto de devoción, de obsequio, de culto, se abre una tan ancha puerta a los siete pecados capitales y a sus ejercicios.

Òbvia la ingerència i el protagonisme de l'Església, insistent abans i després del canvi del segle XIX, palpable a tots els nivells.

Per cloure

L'economia d'espai m'obliga a ser forçosament breu. Com he dit, la meua comunicació als *Abrils de l'Hospital 2016*, de la qual aquí reflecteixo les idees més importants, tractà els tres temes àdhuc citats. M'he referit amb una certa prolixitat a les confraries com a institucions benèfiques i als hospitals, pel que fa al pluralisme assistencial, és una constant al camp català pre-industrial. M'he referit en altres llocs a la tasca farmacèutic-medicinal dins les pràctiques informals femenines (CUADRADA, 2014a, 2014b) i també a les primeres universitàries d'Espanya, totes catalanes i matriculades a la Facultat de Medicina (CUADRADA, 2016). Una font per a trobar la dedicació sanadora de les dones la constitueixen les topografies mèdiques:

aquí ens movem a cavall entre l'etnografia i la història. Les topografies es desenvolupen al costat de la tradició i penetració de les idees higienistes (URTEAGA, 1980: 52), comencen a escriure's durant el segle XVIII i assoleixen el seu zenit als anys 70 del XIX. A *La Catalunya rànica* (PRATS, 1996) s'inclou un memoràndum de greuges i queixes dels metges, en especial pel molt que han de treballar i pel poc considerats que estan. A més —diuen els galens— han de suportar els errors mèdics procedents de les intervencions de curanderos i curanderes, i/o l'ús sovintejat de medicines i consells populars —les receptes de l'àvia— que per a ells representen conflictes assistencials. O sigui que el pluralisme fou una realitat omnipresent al camp català des de l'edat mitjana fins... fins quan? (PRAT, a cura de, 2012).

Fonts

- ARXIU HISTÒRIC DE L'ARQUEBISBAT DE TARRAGONA, AHAT, *Llibre de visites pastorals* [1440-1445]. Fons de l'arquebisbe, visites pastorals, número 1B, capsa 7. <<https://arxiuenlinia.ahat.cat/Document/0000013670>>
- , *Llibre de visites pastorals* [16.08.1647 - 01.02.1681] <<https://arxiuenlinia.ahat.cat/Document/0000013519>>
- , *Visita general hecha por el ilustrísimo y reverendísimo señor doctor don Juan Lario y Lancis, arzobispo de Tarragona* [28.05.1776 - 12.1776] <<https://arxiuenlinia.ahat.cat/Document/0000013807>>
- , *Llibre de decrets de visites pastorals* [18.01.1832 - 25.08.1833] <<https://arxiuenlinia.ahat.cat/Document/0000013803>>
- ARCHIVO HISTÓRICO NACIONAL, AHN, Consejos 7090, Exp. Expediente General de Cofradías (1773) <<http://estebanmiracaballos.blogia.com/2012/082001-informe-general-de-las-cofradias-de-espana.php>>
- ARENAL, Concepción (1861) *La beneficencia, la filantropía y la caridad*. Disponible a: <<http://www.eumed.net/textos/06/ca-beneficiencia.htm>> [Consultada 12.10.16]
- España geográfica, histórica, estadística y pintoresca: descripción de los pueblos más notables del reino é islas adyacentes; su situación, historia, costumbres, industria, comercio, población, producción, contribuciones, establecimientos públicos, monumentos, puertos, ríos, canales, montañas, etc.: con una introducción que comprende la geografía, historia, estadística y administración general del reino, un apéndice de nuestras posesiones de Ultramar, un índice de todos los pueblos y el mapa general de España por López, rectificado según la nueva división territorial, por Don Francisco de Paula Mellado* (1845). Disponible a: <<https://books.google.es/books?id=smcDAAAQAAJ>>
- MADOZ, Pascual (1806-1870) *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Disponible a: <<http://www.bibliotecavirtualdeandalucia.es/catalogo/consulta/registro.cmd?id=6353>>

Bibliografia

- ANGELOZZI, Giancarlo (1977) *Le confraternité laicali, un'esperienza tra medioevo e età moderna*. Brescia: Editrice Queriniana.
- BARCELÓ, Josep i COMELLES, Josep M.(2014) «Hospitales, economía política y la identidad cultural catalana». A: CAMPOS MARÍN, Ricardo; GONZÁLEZ DE PABLO, Ángel; PORRAS GALLO, Mª Isabel; y MONTIEL, Luís (eds.) *XVI Congreso de la Sociedad Española de Historia de la Medicina. Madrid, 11-13 de junio de 2014*: 347-351.
- CABESTANY, Joan F. (1973-74) «La confraria d'hortolans de Tarragona (1353)», *Boletín Arqueológico, época IV, fasc. 121-129*: 67-83.
- CUADRADA, Coral (2014a) «Dar a luz: Reflexiones sobre la maternidad», *Destiempos (México)*, n° 40: 60-86. Disponible a: <https://www.academia.edu/10409162/Dar_a_luz_reflexiones_sobre_la_maternidad_2014_>
- (2014b) «Cuidado, curación, salud: saberes de mujeres» *História: Questões & Debates*, Curitiba, n. 60: 229-253. Disponible a: <<http://ojs.c3sl.ufpr.br/ojs2/index.php/historia/article/view/38288/23435>>
- (2015) «Aportaciones a la visión de la pobreza en la Baja Edad Media» *Espacio, Tiempo y Forma. Serie III Historia Medieval*, 28: 275-301. Disponible a: <https://www.academia.edu/13307295/Aportaciones_a_la_visión_de_la_pobreza_en_la_Baja_Edad_Media_2015_>
- (2016) «Pioneres mèdiques», *Emprius (Vila-seca)*, n. 1: 61-88. Disponible a: <https://www.academia.edu/32744029/Pioneres_m%C3%A8diques_2017_>>
- FABRA I SALVAT, Ester (1985) «Confraries i Gremis de la ciutat de Valls», *Quaderns de Vilaniu*, núm. 7: 3-18.
- FÀBREGAS ROIG, Josep (2014) «Joan Kies, un comerciant en el trànsit dels segles XVII al XVIII», *Estudis d'Història Agrària*, 26: 35-52.
- FAUS GABANDÉ, Francisco(2011) *La asistencia y hospitalidad a pobres, enfermos y peregrinos en la Baja Edad Media en el Camino Real de Valencia a Zaragoza*. València: Universitat de València. Disponible a: <<http://www.thesisenred.net/handle/10803/77730>>
- FERNÁNDEZ PALAZÓN, José Antonio (2013) *Reflejos sociales del desamparo: la labor asistencial del Cabildo Catedralicio y del Concejo en Murcia (1696-1753)*. Múrcia: Universitat de Múrcia. Disponible a: <<https://digitum.um.es/xmlui/handle/10201/30821>>

- GARCÍA EGEA, Mª Teresa (1993) *La Visita Pastoral a la Diòcesis de Tortosa del Obispo Paholac, 1314*. Castelló de la Plana, Diputació de Castelló.
- MONJAS MANSO, Lluís (2005) *La Reforma eclesiàstica i religiosa de les diòcesis de la Tarraconense al llarg de la Baixa Edat Mitjana (a través dels qüestionaris de visites pastorals)*. Barcelona: UPF. Disponible a: <<http://www.tdx.cat/handle/10803/7464;jsessionid=E8D21224F98110B3C4989886DD763789>>
- MORELL I TORREDEMÈ, Josep (1992) *Història de Vila-seca*. Vila-seca: Agrupació Cultural de Vila-seca.
- PAPELL I TARDIU, Joan (1981), «La confraria de paraires de llana de Valls. Notícia històrica», *Acta/Mediaevalia*, núm. 2: 133-142.
- PRAT, Joan, a cura de (2012) *Els nous imaginaris culturals. Espiritualitats orientals, teràpies naturals i sabers esotèrics*. Tarragona: URV. Disponible a: <<http://www.publicacionsurv.cat/cataleg/recerca/item/309-els-nous-imaginaris-culturals>>
- PRATS, Llorenç (1996) *La Catalunya rànica. Les condicions de vida materials de les classes populars a la Catalunya de la Restauració segons les topografies mèdiques*. Barcelona: Altafulla.
- PUIG VALLVERDÚ, Guillem (2016) «Els baluards de Satanàs de l'església de la Sant Andreu. Notes preliminars per a l'estudi del motí del porxo de 1616», *Butlletí del Centre d'Estudis Selvatans*, núm. 10: 57-65. Disponible a: <https://ceselvata.files.wordpress.com/2014/05/butllet-c3ad-_10-def.pdf>
- RIERA BLANCO, Manuel (1999) «Col·legis i confraries dels oficis de la medicina: privilegis de les Corts de Barcelona. Any 1599», *Gimbernat*, núm. 31: 63-80.
- ROIG SORONELLAS, Marina (2015) «Malaltia i mort a la Selva del Camp (1875-1945)», *Butlletí del Centre d'Estudis Selvatans*, núm. 9: 29-58.
- SÁNCHEZ I RIPOLLÉS, Josep M. (1987) «Notícies mèdiques inèdites d'Alcover», *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 37: 14-23. Disponible a: <<http://raco.cat/index.php/ButlletiCEA/article/view/210372>>
- URTEAGA, Luís (1980) *Misérias, miasmas y microbios. Las topografías médicas y el estudio del medio ambiente en el siglo XIX*. Barcelona: Ediciones de la Universidad de Barcelona.